



ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΚΦΡΑΣΗ

Ο ΡΟΛΟΣ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΗΣ ΣΤΟ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ

“Τι Ευρώπη και πόση Ευρώπη θέλουμε”



Της Εβίτας Τεσσερομάτη

**Νικήτριας του Διαγωνισμού Συγγραφής Δοκιμίου
της Ευρωπαϊκής Έκφρασης:**

«Ο ρόλος της Ευρώπης στο Παγκόσμιο Περιβάλλον».



ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΚΦΡΑΣΗ

Ο ΡΟΛΟΣ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΗΣ ΣΤΟ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ

“Τι Ευρώπη και πόση Ευρώπη θέλουμε”



Της Εβίτας Τεσσερομάτη

**Νικήτριας του Διαγωνισμού Συγγραφής Δοκιμίου
της Ευρωπαϊκής Έκφρασης:**

«Ο ρόλος της Ευρώπης στο Παγκόσμιο Περιβάλλον».

Η Ευρωπαϊκή Έκφραση, μια ανεξάρτητη Μη Κυβερνητική Οργάνωση, ιδρύθηκε το 1989 και έκτοτε δραστηριοποιείται ενεργά στην προώθηση της ιδέας της Ενωμένης Ευρώπης, του φεντεραλισμού, της κοινωνίας πολιτών και της διαπολιτισμικής κατανόησης. Στόχος της είναι η ενίσχυση της κοινωνίας πολιτών για μια συμμετοχική δημοκρατία στο πλαίσιο μιας ευρωπαϊκής και τελικά μιας παγκόσμιας ομοσπονδίας, η εμβάθυνση και εμπέδωση των δημοκρατικών θεσμών, καθώς και η προώθηση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και των ατομικών ελευθεριών. Αποτελεί μια δεξαμενή σκέψης και ιδεών και συμβάλλει στην εξάπλωση και εδραίωση των αξιών της ανοιχτής και της ανεκτικής κοινωνίας. Τέλος δίνει έμφαση στους νέους και τις ιδιαιτερότητές τους στο πλαίσιο μιας ενωμένης Ευρώπης.

Στόχος του προγράμματος Διαγωνισμός Δοκιμίου «Ο Ρόλος της Ευρώπης στο Παγκόσμιο Περιβάλλον Σκέψου Ολικά Δράσε Τοπικά», στο πλαίσιο του οποίου πραγματοποιήθηκε η παρούσα έκδοση από την Ευρωπαϊκή Έκφραση, είναι η ανάπτυξη προβληματισμού και διαλόγου για το ρόλο της Ευρώπης, ως πολιτιστικής οντότητας στο παγκόσμιο περιβάλλον, καθώς και η προώθηση της πολιτικής ταυτότητας της Ευρώπης και η ανάπτυξη της αντίστοιχης προβληματικής. Επιπλέον στόχος είναι η ανάδειξη του ρόλου της πολιτισμικής διάστασης ως συνεκτικού στοιχείου της πολιτικής ενοποίησης της Ευρώπης ιδιαίτερα στο πλαίσιο των τοπικών κοινωνιών, είτε αυτές εκφράζονται ως τοπική αυτοδιοίκηση είτε ως κοινωνία πολιτών.

Η Ευρωπαϊκή Έκφραση θα ήθελε να ευχαριστήσει ιδιαίτερα για τη βοήθεια τους σε αυτήν την έκδοση τον κ. Δημήτρη Χρυσόχοου, Αναπληρωτή Καθηγητή Διεθνούς Οργάνωσης, την Γεωγράφο κα Λίλα Λεοντίδου Καθηγήτρια Ελληνικού Ανοικτού Πανεπιστημίου και την κα Μαρία Μενδρινού Αναπληρώτρια Καθηγήτρια Πολιτικής Επιστήμης .

Ευρωπαϊκή Έκφραση
Ομήρου 54, 106 72 Αθήνα
Λ. Μαραθώνος 417, 153 51 Παλλήνη
Τηλ 210 3643223/4 Φαξ 210 3646953
Email ekfrasi@ekfrasi.gr www.ekfrasi.gr

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Παρουσίαση Δοκιμίου	σελ. 4
Η Ευρώπη έως σήμερα	σελ. 10
Τι Ευρώπη θέλουμε	σελ. 12
Πόση Ευρώπη θέλουμε	σελ. 18
Η πορεία της Ελλάδας στην Ευρωπαϊκή Ένωση	σελ. 20
Αντί επιλόγου	σελ. 21
Βιβλιογραφικές αναφορές	σελ. 22
Παραπομπές	σελ. 22

Στις 25 Μαρτίου 1957 με 6 θεμέλιους λίθους (Γερμανία, Γαλλία, Βέλγιο, Ιταλία, Λουξεμβούργο, Κάτω Χώρες) η Ευρώπη ξεκινούσε ένα πολύ ενδιαφέρον και πρωτοποριακό ταξίδι στο χρόνο. Μετά από 50 χρόνια (2007), στην επέτειο μισού αιώνα συνεχούς δημιουργικής πορείας, οι θεμέλιοι λίθοι έγιναν 27, όλοι εξίσου πολύτιμοι!

Βασικό συνεκτικό στοιχείο του ευρωπαϊκού οικοδομήματος είναι οι κοινές αξίες, οι οποίες έχουν δοκιμασθεί και επιβεβαιωθεί στην ιστορική του διαδρομή στο πεδίο της οικονομικής ανάπτυξης, της πολιτικής δημοκρατίας και της αλληλεγγύης.

Σίγουρα τα προβλήματα δεν έλειψαν. Όμως τόσο τα όργανα της Ευρωπαϊκής Ένωσης όσο και οι εθνικές αρχές εργάζονται συνεργαζόμενες για την επίτευξη των κοινών στόχων με βάση τις αρχές της εταιρικότητας και της επικουρικότητας.

Η ευρωπαϊκή πορεία σε ένα παγκοσμιοποιημένο διεθνές περιβάλλον, στο οποίο όλες οι κοινωνίες του κόσμου τελούν πλέον σε τέτοιο βαθμό όχι μόνο αλληλεπίδρασης αλλά και αλληλεξάρτησης, επιβάλλει την ολοκληρωμένη ανάπτυξη στον μέγιστο δυνατό βαθμό, εσωτερική συνοχή, αλλά και μια ελάχιστη κοινή ευθύνη για ό,τι συμβαίνει οπουδήποτε στον κόσμο, ειδικώς όσον αφορά τη διατήρηση του κλίματος και την προστασία του φυσικού περιβάλλοντος.

Προς αυτήν την κατεύθυνση μπορεί να συμβάλλει η Ευρώπη με την ανάδειξη του ρόλου της πολιτιστικής και της πολιτισμικής διάστασης ως συνεκτικού στοιχείου της πολιτικής ενοποίησης στο εσωτερικό και επεξεργασίας πολιτικής και προτύπου ως προς τη διεθνή της παρουσία. Η τοπική κοινωνία, τόσο ως αυτοδιοίκηση όσο και ως κοινωνία πολιτών, πρέπει να έχει σημαντική συμβολή στη σφυρηλάτηση αυτής της ταυτότητας πολιτισμού. Το σύνθημα γίνεται πράξη: σκέψου ολικά δράσε τοπικά.

Ακριβώς αυτή η παράμετρος της ευρωπαϊκής ενοποίησης αποτελεί το θέμα του διαγωνισμού δοκιμίου «Ο ρόλος της Ευρώπης στο παγκόσμιο περιβάλλον», που ολοκληρώθηκε με επιτυχία.

Φιλοδοξία της Ευρωπαϊκής Έκφρασης είναι η ανάπτυξη προβληματισμού στην κοινωνία πολιτών και ειδικά στους νέους, η ευρωπαϊκή συνδιαμόρφωση της πολιτικής δημοσιότητας, ώστε η Ευρώπη όλων μας να βασίζεται σε πολίτες ενημερωμένους και συνειδητοποιημένους, σε πολίτες που σταδιακά συγκροτούν τη νέα κοινή γνώμη, που δεν καθεύδει τον ύπνο της τηλεόρασης αλλά βάζει ψηλά τον πήχη της αυτογνωσίας, της ωριμότητας, της συμμετοχής και της οικουμενικότητας. Μαθαίνουμε για την Ευρώπη γράφοντας γι' αυτήν. Μόνο έτσι η Ευρώπη και οι Ευρωπαίοι θα ανταποκριθούμε στις προκλήσεις του μέλλοντος.

Και είναι πολλές.



Δρ Νίκος Γιαννής
Καθηγητής Ευρωπαϊκής Πολιτικής, ιδρυτής Ευρωπαϊκής Έκφρασης.

“Τι Ευρώπη και πόση Ευρώπη θέλουμε”.

Της **Εβίτας Τεσσερομάτη**

Νικήτριας του Διαγωνισμού Συγγραφής Δοκιμίου της Ευρωπαϊκής Έκφρασης:

Η ανάγκη των ανθρώπων και των οργανωμένων κοινωνιών για ειρήνη, συνύπαρξη και ευημερία προβάλλονται επί αιώνες συνεχώς. Άλλοτε μέσω της τέχνης και άλλοτε ως διεκδικήσεις των κινημάτων και των πολιτών με πολλούς και δυναμικούς σε ένταση και έκταση τρόπους. Από όποια σκοπιά όμως και να το δούμε όλα τα παραπάνω μεταφέρουν μέσα τους την ελπίδα για έναν καλύτερο κόσμο και μια διαφορετική ποιότητα ζωής.

Πριν από 50 χρόνια το ίδιο όραμα, η ίδια ανάγκη ενέπνευσε τους ηγέτες του Βελγίου, της Γαλλίας, της Γερμανίας, της Ιταλίας, του Λουξεμβούργου και των Κάτω Χώρων να προχωρήσουν σε μια ευρύτερη συνεργασία μεταξύ τους και να θέσουν τα θεμέλια που στηρίζεται σήμερα το οικοδόμημα της Ενωμένης Ευρώπης. Κάθε κράτος μέλος προσέφερε με τη συμβολή του στην ενοποίηση της Ευρώπης. Μιας Ευρώπης ειρηνικής, δημοκρατικής, που προσφέρει ευημερία, ασφάλεια, ανεκτικότητα, συμμετοχή και αλληλεγγύη. Ο πλούτος της Ευρώπης έγκειται στο σεβασμό του πολιτισμού και της ιστορίας του κάθε κράτους-μέλους, παράγοντας μέσα σε αυτό το πλαίσιο ένα καινούργιο πολιτιστικό κεφάλαιο, «τον πολιτισμό της Ευρώπης». Έναν πολιτισμό που πλάστηκε από τους λαούς της. Και το βασικό συμπέρασμα εδώ είναι ότι μόνο από κοινού μπορούμε να διατηρήσουμε και να διαφυλάξουμε σε βάθος χρόνου το ευρωπαϊκό μας κεκτημένο.

Κάτι όμως που θα ήθελα να συγκρατήσουμε στο σημείο αυτό είναι ότι η Ε.Ε δεν έχει στατικό χαρακτήρα αλλά είναι μια εξελισσόμενη δύναμη, ανοικτή και ζωτική. 50 χρόνια μετά την ίδρυση της θέλει να προχωρήσει.

Θεωρώ ότι οι συνθήκες είναι πλέον ώριμες και η συγκυρία ιδανική για κάτι τέτοιο. Η Ενωμένη Ευρώπη πρέπει να προχωρήσει καθώς οι εξελίξεις και οι ανάγκες το επιβάλλουν. Η παγκόσμια κοινότητα καλείται να τοποθετηθεί σε μια σειρά από προβλήματα όπως η τρομοκρατία, τα αποθέματα της ενέργειας, η εξάλειψη της φτώχειας, η εκμετάλλευση των ανθρώπων, η προστασία του περιβάλλοντος και η οικονομική μεγέθυνση ώστε να επιτευχθεί η κοινωνική ευημερία και δικαιοσύνη.

Αυτά τα προβλήματα ξεπερνούν τα εθνικά σύνορα. Η ενωμένη Ευρώπη καλείται να απαντήσει και σε ένα άλλο ερώτημα που αφορά την ίδια. Και είναι το ίδιο ερώτημα που συνθέτει την προβληματική της, δηλαδή τι Ευρώπη και πόση Ευρώπη θέλουμε. Και οι απαντήσεις στα ανωτέρω προβλήματα έγκεινται πρωτίτως στην θέληση των λαών της. Το ποιά και πόση θα είναι η Ευρώπη του αύριο πρέπει να είναι αποτέλεσμα νομιμοποίησης, μέσω δηλαδή της δημοκρατικής συμμετοχής των πολιτών.

Γι' αυτό είναι επίσης αναγκαίο να δημιουργήσουμε έναν ευρωπαϊκό πολιτικό δήμο που θα ενισχύει το αίσθημα της συνείδησης ότι οι ευρωπαίοι πολίτες έχουν κοινή πολιτική ταυτότητα, εφόσον οι αποφάσεις θα είναι αποτέλεσμα διαλόγου και πραγματικής συμμετοχής των πολιτών και όχι αποφάσεις των κυβερνήσεων τους.

Όμως για να υπάρξει ευρωπαϊκός δήμος τα μέλη του πρέπει να αναγνωρίσουν την συλλογική τους πορεία και ύπαρξη ως τέτοια. Η διαμόρφωση της ευρωπαϊκής σφαίρας δεν σημαίνει την αφομοίωση των εθνικών ταυτοτήτων που την αποτελούν αλλά συνίσταται τον εμπλουτισμό αυτών και τη δημιουργία μιας κοινής ευρωπαϊκής ταυτότητας.

Σε αυτό το τοπίο που αναδύεται σημαντικός είναι ο ρόλος που διαδραματίζει και ο λεγόμενος τρίτος τομέας που στην συνηθέστερη μορφή του αποκαλείται Κοινωνία των Πολιτών. Έτσι οι συλλογικότητες του τρίτου τομέα θα είναι τα υποκείμενα τα οποία θα εκφράζουν τον μετασχηματισμό της πολιτικής και κοινωνικής συμμετοχής στην νέα εποχή. Έτσι η Κοινωνία των Πολιτών συμβάλλει με την σειρά της στην διαμόρφωση μιας ευρωπαϊκής δημόσιας σφαίρας καθώς οι πολίτες κουρασμένοι από τα παραδοσιακά όργανα εκπροσώπησης του αναζητούν νέες μορφές εκπροσώπησης και οργανωμένης συμμετοχής. Συμπερασματικά, η Κοινωνία των Πολιτών προσφέρει κίνητρα για την βελτίωση του δημοκρατικού βίου της Ένωσης.

Η Ε.Ε χρειάζεται να πάρει όπως τονίστηκε και ανωτέρω σημαντικές αποφάσεις που αφορούν την ίδια. Αυτό που απαιτείται ξεκάθαρα είναι μια πολιτική ένωση με μία κυβέρνηση για την οικονομική της πολιτική και κατ' αυτόν τον τρόπο να οδηγηθούμε σε μια ομοσπονδιακή λύση που θα σχηματιστεί ένα νέο κράτος που τα σύνορα του θα είναι αυτά που γνωρίζουμε σήμερα προσδίδοντας στην Ε.Ε κύρος και δυναμική καθιστώντας αξιότιμο παίκτη και δυνατή να αναλάβει ένα κυρίαρχο ρόλο στο παγκόσμιο περιβάλλον .

Η συζήτηση για το μέλλον της Ευρώπης είναι αναγκαία, όσο ποτέ άλλοτε και οι επιλογές που έχουμε είναι δυο. Ή θα κατευθυνθούμε σε μέτρα προσωρινών λύσεων χωρίς τόλμη, παρατηρώντας τις εξελίξεις που διαγράφονται ή θα διαγράψουμε ακολουθώντας στρατηγικές, την μελλοντική πορεία μας . Δημιουργώντας με την δεύτερη επιλογή μας έναν παγκόσμιο παίκτη που θα εγγυάται την ειρήνη και την ανάπτυξη και θα ηγείται των εξελίξεων.



Ο Ρόλος της Ευρώπης στο Παγκόσμιο Περιβάλλον

«Τι Ευρώπη και Πόση Ευρώπη θέλουμε;»



Η Ευρώπη έως σήμερα



Η λήξη του δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου έμεινε ανεξίτηλη στην μνήμη των λαών ως ο πιο καταστροφικός πόλεμος που γνώρισε ποτέ η ανθρωπότητα με απώλειες τόσο σε κοινωνικό όσο και σε οικονομικό επίπεδο. Η απάντηση των λαών της Ηπείρου στα ερείπια που άφησε ο Β΄ Παγκόσμιος Πόλεμος και στην διαίρεση της Ευρώπης υπό το φάσμα του ανταγωνισμού μεταξύ των δύο υπερδυνάμεων, ήταν η δημιουργία ενός θεσμικά ενιαίου χώρου που διασφαλίζει μέσω της συνεργασίας των κρατών, την ευημερία, την δημοκρατία και ειρήνη μεταξύ των λαών. Πάνω σε αυτές τις αξίες στηρίχτηκε και το όραμα των τότε ηγετών για μια ενωμένη Ευρώπη.

Σήμερα που η πολιτική συγκυρία καθώς και παγκόσμιες εξελίξεις είναι τέτοιες, βρίσκουν έδαφος να αναπτυχθούν ερωτήματα, όπως για παράδειγμα η οργάνωση του πολιτικού γενικά, καθώς και ο τρόπος λήψης των αποφάσεων πάνω στα σύγχρονα προβλήματα, οι διαστάσεις των οποίων είναι τέτοιες που ξεπερνούν τα εθνικά σύνορα. Και όπως η εμπειρία καταδεικνύει η λύση τους μπορεί να εξασφαλιστεί μέσω της ευρύτερης συνεργασίας των κρατών.

Με αφορμή τον εορτασμό από την συμπλήρωση πενήντα ετών από την γέννηση της Ευρωπαϊκής Ένωσης, πέρα των ανωτέρων ερωτημάτων, γεννιούνται και μια σειρά από άλλα ειδικότερα ερωτήματα. Όπως ποιο είναι το μέλλον της Ευρώπης, ποιο ρόλο καλείται να διαδραματίσει η ίδια στο παγκόσμιο Περιβάλλον σήμερα, πόση Ευρώπη θέλουμε αλλά και τι Ευρώπη θέλουμε. Παρά την ομολογουμένως πετυχημένη πορεία της και τα πολλαπλά οφέλη που είχε για τους λαούς της, δεν κατέστη δυνατό να επιλύσει κάποιες από τις εν γένει αδυναμίες της. Αδυναμίες που τα σημάδια της φάνηκαν σε μια σειρά από γεγονότα όπως την κρίση που προκάλεσε στους κόλπους της ο πόλεμος στο Ιράκ και με αποκορύφωμα φυσικά την άρνηση για την κύρωση της ψήφισής της συνθήκης για το ευρωπαϊκό σύνταγμα.

Προτού όμως αναφερθούμε στις συνιστώσες που συνθέτουν την προβληματική για την Ευρωπαϊκή Ένωση, θεωρώ ότι σε αυτό το σημείο θα ήταν κάλο να αναφερθούμε στο Ιστορικό πλαίσιο που καλύπτει η ως τώρα πορεία του όλου ευρωπαϊκού εγχειρήματος. Η πρόταση του τότε Γάλλου υπουργού Εξωτερικών Robert Schuman στις 9 Μαΐου να τεθεί η παραγωγή άνθρακα και χάλυβα της Γερμανίας και της Γαλλίας υπό κοινό έλεγχο και να δημιουργηθεί για το σκοπό αυτό μια κοινότητα, οδήγησε το 1951 στο Παρίσι στην υπογραφή της συνθήκης για την ίδρυση της ΕΚΑΧ. Ιδρυτικά μέλη ήταν η Γερμανία, Ιταλία, Βέλγιο,

οι Κάτω Χώρες και το μεγάλο δουκάτο του Λουξεμβούργου. Η ίδρυση της ΕΚΑΧ ήταν το ξεκίνημα της Ευρωπαϊκής ενοποιητικής πορείας που διαρκεί ακόμη και σήμερα.

Προϊόντος του χρόνου, τα έξι κράτη-μέλη επέλεξαν ένα νέο πεδίο αναθέσμησης της συνεργασίας τους στον οικονομικό τομέα, με την δημιουργία της κοινής αγοράς. Η συνθήκη της Ρώμης τον Μάρτιο του 1957 με την οποία ιδρύθηκε η ΕΟΚ, θεσπίζει όργανα και μηχανισμούς που επιτρέπουν την έκφραση τόσο των εθνικών συμφερόντων όσο και μιας κοινοτικής θεώρησης. Το 1957 ιδρύθηκε επίσης η Ευρωπαϊκή Κοινότητα Ατομικής Ενέργειας (ΕΚΑΕ) γνωστότερης και με το όνομα Ευρατόμ.

Ο κύριος στόχος αρχικά της ΕΟΚ ήταν **οικονομικός**, με την δημιουργία ενός μεγάλου οικονομικού χώρου που θα συμβάλλει στην άνοδο του βιοτικού επιπέδου και στην διασφάλιση της οικονομικής σταθερότητας στους αμέσους στόχους της συνθήκης. Επίσης εντάχθηκε η ίδρυση μιας τελωνειακής ένωσης που θα εγγυάται την ελεύθερη κυκλοφορία των εμπορευμάτων στα κράτη-μέλη, την άρση των ποσοστώςσεων και των φραγμών σε κάθε είδους συνάλλαγμα καθώς και την ελεύθερη κυκλοφορία των προσώπων, των υπηρεσιών και των κεφαλαίων. Για την επίτευξη των οικονομικών στόχων η συνθήκη προβλέπει τη δημιουργία και την εφαρμογή κοινής πολιτικής σε ορισμένους τομείς όπως γεωργία, μεταφορές, ανταγωνισμός και το εξωτερικό εμπόριο.

Η Ενιαία Ευρωπαϊκή Πράξη (ΕΕΠ) που άρχισε να εφαρμόζεται την 1^η Ιουλίου 1987 αποτελεί την πρώτη σημαντική τροποποίηση της συνθήκης της Ρώμης. Με την ΕΕΠ καταγράφονται και ενσωματώνονται δύο βασικοί στόχοι για την κοινότητα: η πραγματοποίηση της ευρωπαϊκής εσωτερικής αγοράς 1993 και η δέσμευση των 12 τότε κρατών-μελών για την δημιουργία νέων κοινών πολιτικών. Επίσης σημαντική εξέλιξη στον νομοθετικό τομέα ήταν και η αναβάθμιση του κοινοβουλίου και η ενεργότερη συμμετοχή του στο νομοθετικό έργο της κοινότητας με τις δυνατότητες της συναπόφασης, συνεργασίας και σύμφωνης γνώμης με το συμβούλιο στις περιπτώσεις που προβλέπει η συνθήκη.

Σημαντική εξέλιξη στην ενοποιητική πορεία της ένωσης στάθηκε η συνθήκη του Μάαστριχτ που τέθηκε σε εφαρμογή το 1993. Από την ημερομηνία αυτή η Ε. κοινότητα μετονομάστηκε σε Ευρωπαϊκή Ένωση. Το σημαντικό χαρακτηριστικό της όμως είναι ότι προσθέτει δύο νέους καίριους τομείς κοινής δράσης των 15. Την πολιτική, Οικονομική και Νομισματική Ένωση (ΟΝΕ). Στις 17 Ιουνίου οι αρχηγοί κρατών και κυβερνήσεων υπέγραψαν την συνθήκη του Άμστερνταμ, όπου άνοιξε ένα νέο κεφαλαίο σχετικά με την απασχόληση με στόχο τον συντονισμό και την ενθάρρυνση των εθνικών πολιτικών στον τομέα αυτό. Η καταπολέμηση της ανεργίας αποτελεί πλέον καταστατικό στόχο της ένωσης που δεσμεύει τόσο την ίδια όσο και τα κράτη-μέλη, με απώτερο στόχο την δημιουργία μιας **ανταγωνιστικής Ευρώπης** στην διεθνή σκακιέρα. Τέλος με την συνθήκη του Άμστερνταμ εισάγεται ή δυνατότητα στενότερης συνεργασίας και προωθημένης κοινοτικής δράσης από ένα μέρος των κρατών μελών (αρχή της ευελιξίας) υπό το βασικό όρο ότι διατηρείται ο ενιαίος χαρακτήρας της ένωσης και η θεσμική ισοτιμία των κρατών-μελών. Τέλος, στις 26 Φεβρουαρίου 2001 υπογράφεται η συνθήκη της Νίκαιας όπου επέρχονται σημαντικές αλλαγές γύρω από δυο βασικούς άξονες. Αφενός την λειτουργία και την σύνθεση των θεσμικών οργάνων και αφετέρου τις ενισχυμένες συνεργασίες.

Τόσο με τις ενισχυμένες συνεργασίες όσο και με την αρχή της ευελιξίας δίνεται μια άλλη διάσταση όσο αφορά την βιωσιμότητα της ένωσης και αποτελεί μία από τις θέσεις πολλών πολιτικών και Ακαδημαϊκών που την προβάλλουν ως απάντηση στο ερώτημα τι Ευρώπη θέλουμε.



Παρότι κατά τον μισό αιώνα του βίου της η Ευρωπαϊκή Ένωση έχει κατά κανόνα επιδιώξει την ισοτιμία και την ομοιομορφία στην μεταχείριση των κρατών-μελών της, οι καινούργιες προοπτικές καθώς και η δυνατότητα επέκτασης της μέσω και των μελλοντικών διευρύνσεων της δημιουργούν δυσκολίες που συνδέονται με την βιωσιμότητα της, την απορροφητικότητα της αλλά και την δημιουργικότητα της. Όπως είδαμε και από την ιστορική

μας αναφορά οι πρωτεργάτες της ένωσης με την δημιουργία της ΕΚΑΧ έβαλαν **πρωτίστως** τα θεμέλια για την ίδρυση μιας **οικονομικής ένωσης**, για την ανάπτυξη και οικοδόμηση της Ευρωπαϊκής Ηπείρου και όχι μιας **πολιτικής ένωσης** και αυτό είναι που κατά βάση στοιχειοθετεί μια από τις εν γενεί αδυναμίες της. Καθώς οι ανάγκες αλλά και οι συνθήκες δεν ήταν ώριμες για την περαιτέρω παραχώρηση αρμοδιοτήτων (δηλαδή άσκηση εξουσίας σε τομείς που ως τώρα παραδοσιακά ασκούσαν τα εθνικά κράτη). Και αυτό γιατί όταν ξεκίνησε η διαδικασία της ευρωπαϊκής ενοποίησης δεν υπήρχε ιδιαίτερο ενδιαφέρον για τα δημοκρατικά της εχέγγυα, με την ευρωπαϊκή κοινότητα να βασίζεται στην επονομαζόμενη «συγκαταβατική συναίνεση» δηλαδή την σιωπηρή συμφωνία των πολιτών στις ευρωπαϊκές επιλογές των εθνικών ηγεσιών.⁽¹⁾ Με αποτέλεσμα η νομιμοποίηση της Κοινότητας να προερχόταν ως επιβράβευση για τους ταχύτατους ρυθμούς μεγέθυνσης και ανάπτυξης που επιτυγχάνονταν στο οικονομικό κυρίως επίπεδο. Για αυτό η Ένωση αποτελεί ένα υβριδικό μόρφωμα⁽²⁾ που περιλαμβάνει στοιχεία τόσο υπερεθνικού, όσο διακυβερνητικού οργανισμού σε ότι αφορά τον τρόπο λήψης των αποφάσεων.

Με αποτέλεσμα να υπάρχουν αρμοδιότητες που ανήκουν στον κοινοτικό τομέα δηλ. τομείς δραστηριότητας όπου τα κράτη-μέλη έχουν αποφασίσει να εκχωρήσουν την κυριαρχία τους και να αναθέσουν εξουσίες λήψης αποφάσεων στα ευρωπαϊκά θεσμικά όργανα (π.χ. την άσκηση της οικονομικής και δημοσιονομικής πολιτικής από την Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα). Ο τομέας αυτός αποτελεί τον πρώτο πυλώνα της ευρωπαϊκής ένωσης-υπερεθνικό χαρακτηριστικό. Στο πλαίσιο της αποκαλούμενης διακυβερνητικής συνεργασίας τα κράτη-μέλη σε ένα μεγάλο αριθμό τομέων δεν έχουν εκχωρήσει τις εξουσίες τους άλλα απλώς συνεργάζονται αποτελώντας τον δεύτερο και τον τρίτο πυλώνα (εδώ ανήκουν ενδεικτικά η ΚΕΠΠΑ η Αστική και Δικαστική συνεργασία σε ποινικές υποθέσεις που ασκούνται από το Συμβούλιο). Από τα ανώτερο συνάγεται ότι η κοινοτική μέθοδος που ακολουθείται παρουσιάζει στοιχεία συνομοσπονδίας. Δηλαδή την συνένωση μεταξύ διαφορετικών πολιτικών οργανωμένων κρατών, χωρίς αυτά να χάνουν την εθνική τους ταυτότητα ή κυριαρχία. Όμως μια τέτοια παραδοχή συνιστά μια **ένωση κρατών** και άρα αντίκειται στις ιδρυτικές της συνθήκες και ευρύτερο όραμα για μια **ένωση λαών**.

Με αφετηρία τα αρνητικά αποτελέσματα σε Γαλλία και Ολλανδία για την κύρωση της Συνταγματικής Συνθήκης η Ευρώπη βρίσκεται σε μία περιόδου προβληματισμού για την σύνταξη ενός οδικού χάρτη που αφορά το μέλλον της αλλά και τα μετέπειτα βήματα της. Φέρνοντας στο προσκήνιο προτάσεις και συζητήσεις για μορφές που στηρίζονται στην λογική της **διαφοροποιημένης ολοκλήρωσης** και προκαλούν ενδιαφέρον. Άλλες φορές εμπλουτίζοντας τη συζήτηση και άλλες προκαλώντας μάλλον σύγχυση στο ήδη ασαφή τοπίο που έχει δημιουργηθεί.

Η Ευρώπη των πολλών ταχυτήτων:

Η μέθοδος της σταδιακής επίτευξης των στόχων της ολοκλήρωσης από όλα τα κράτη ήταν ταυτόχρονα αποτελεσματική όσο καιρό η ολοκλήρωση αφορούσε σε ένα ομογενές σύνολο. Η αυξανόμενη ετερογένεια της κοινότητας ως αποτέλεσμα των διευρύνσεων κατέστησε αναγκαία την προσαρμογή της κοινοτικής μεθόδου ολοκλήρωσης σε τρόπους ώστε τα κράτη που δεν μπορούν ή δεν θέλουν να προχωρούν με τους ρυθμούς της πλειοψηφίας να μην εμποδίζουν την πρόοδο της ολοκλήρωσης. Η θέση αυτή, αν και εκ πρώτης όψεως εμφανίζεται φιλικής προς την ολοκλήρωση εμπεριέχει κινδύνους απο-ολοκλήρωσης. Η άκριτη αποδοχή της θα οδηγούσε σε έναν πολλαπλασιασμό των ειδικών καθεστώτων και εξαιρέσεων ο οποίος θα αποδυνάμωνε ένα από τα θεμέλια της ολοκλήρωσης που είναι η κοινότητα δικαίου.

Η Συζήτηση για τις πολλαπλές ταχύτητες άρχισε μετά την πρώτη διεύρυνση το 1973. Η αρχική τοποθέτηση υπέρ της διαφοροποιημένης ολοκλήρωσης διατυπώθηκε από τον Βέλγο Πρωθυπουργό Tindemans στην Έκθεση για την Ευρωπαϊκή Ένωση που υπέβαλε το 1975 στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και συνοψίζεται στη φράση: «όσες χώρες μπορούν, προχωρούν και οι υπόλοιπες ακολουθούν μόλις το επιτρέψουν οι συνθήκες». Η θέση αυτή αφήνει απλώς περιθώρια για προσωρινές παρεκκλίσεις λόγω αδυναμίας συμμετοχής σε συγκεκριμένες πολιτικές, όπως π.χ. το Ευρωπαϊκό Νομισματικό Σύστημα (ΕΝΣ) που υπήρξε ο προπομπός της ΟΝΕ.⁽³⁾

Η Ευρώπη της μεταβλητής γεωμετρίας ή Ευρώπη a la carte:

Σύμφωνα με τη βρετανική αντίληψη η οποία θεμελιώθηκε επιστημονικά από τον Taylor μετά την ένταξη της Βρετανίας στην κοινότητα, διαπιστώνεται πως δεν υπάρχει συναντίληψη μεταξύ των κρατών μελών και πρέπει τα κράτη που το επιθυμούν να είναι ελεύθερα να αναπτύξουν συνεργασίες εντός ή και εκτός του κοινοτικού θεσμικού πλαισίου. Όπως παραδείγματος χάρη το Συμβούλιο των Σκανδιναβικών χωρών το οποίο δεν συγκεντρώνει νομοθετικό μηχανισμό. Όμως εάν υιοθετήσουμε μια τέτοια πρόταση για την από εδώ και πέρα πορεία της Ευρώπης θα οδηγηθούμε στο να αποδυναμώσουμε τον στόχο της ενοποίησης.⁽⁴⁾

Η Ευρώπη του σκληρού πυρήνα και η Ευρώπη της εμπροσθοφυλακής:

Αντίθετος προς τις βρετανικές προθέσεις ήταν οπωσδήποτε ο σκοπός των θεωρητικών του γερμανικού Χριστιανοδημοκρατικού Κόμματος όταν τον Σεπτέμβριο του 1994 διαμόρφωσαν την πρόταση τους για την Ευρώπη του σκληρού πυρήνα (Kerneuropa). Σύμφωνα με αυτή την πρόταση η Ένωση πρέπει να δεχτεί το ταχύτερο στους κόλπους της τις χώρες τις Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης (ΚΑΕ).⁽⁵⁾

Ταυτόχρονα όμως, πρέπει να προωθηθεί η εμβάθυνση της ολοκλήρωσης με τις χώρες που είναι σε θέση και επιθυμούν να συμμετάσχουν στο εγχείρημα. Το 1994 κάποιος δεν είχε πιστέψει ότι στο ενιαίο νόμισμα θα συμμετείχαν τελικά ένδεκα χώρες και η πρόταση κατονόμασε πέντε χώρες κατάλληλες να συναποτελέσουν τον σκληρό πυρήνα της Ευρωπαϊκής ομοσπονδίας.

Στην ομιλία του στο Πανεπιστήμιο Χούμπολτ του Βερολίνου στις 12 Μαΐου 2000, ο υπουργός Εξωτερικών της Γερμανίας Γιόσκα Φίσερ τροποποίησε την πιο πάνω πρόταση. Αναφερόμενος στην ανάγκη δημιουργίας μιας εμπροσθοφυλακής ή ενός «κέντρου βάρους»

διευκρινίζοντας ότι αυτό θα περιλαμβάνει λίγα κράτη μέλη πιστά στα ιδανικά της Ενωμένης Ευρώπης και τα οποία θα είναι σε θέση να προωθήσουν την Ευρωπαϊκή ολοκλήρωση. Ο Φίσερ άφηγε αναπάντητα δύο καίρια ερωτήματα: αφενός ποιος θα συμμετάσχει στο εγχείρημα και αφετέρου αν το προαναφερόμενο κέντρο βάρους θα δημιουργηθεί εντός ή εκτός του πλαισίου των Συνθηκών. Στο ζήτημα πάντως της Συμμετοχής τόνισε ότι κανένα σχέδιο για την Ευρώπη δεν θα επιτευχθεί χωρίς τη στενή συνεργασία μεταξύ Γαλλίας και Γερμανίας. Ανέφερε εξάλλου ως ενδεχόμενο τη συμμετοχή στο εγχείρημα των χωρών που συμμετέχουν στην ΟΝΕ, τονίζοντας όμως **ότι η εμπροσθοφυλακή δεν πρέπει να είναι κλειστή.**⁽⁶⁾

Η Ευρώπη των ομόκεντρων κύκλων:

Μέχρι τώρα οι προτάσεις για διαφοροποιημένη ολοκλήρωση που παρουσιάσαμε διαφοροποιούνται στα έξις δύο σημεία ή μεν βρετανική εκδοχή συνεπαγόταν την **επιλεκτική συμμετοχή** των κρατών-μελών στις Ευρωπαϊκές πολιτικές, εντός του θεσμικού πλαισίου της Ένωσης, ενώ η γερμανική εκδοχή συνεπαγόταν τη δημιουργία θεσμικού πλαισίου στενότερου από αυτού της Ένωσης.⁽⁷⁾ Κάτι τέτοιο όμως κατά την άποψη μας θα καταστήσει την Ένωση ένα χώρο όπου θα μπορούν να ενισχύονται κάθε είδους ηγεμονίες (οικονομικές ή πολιτικές) έναντι των μικρότερων χώρων και άρα περιθωριοποίηση των δεύτερων μέσα από θεσμοποιούμενους μηχανισμούς αυτήν τη φορά.

Σύμφωνα τώρα με μια τρίτη αντίληψη, γνωστή και ως Ευρώπη των Ομοκεντρων Κύκλων, μπορούν να γίνουν δεκτές εξαιρέσεις από ορισμένες πολιτικές υπό τον όρο ότι η Ευρωπαϊκή Ένωση θα βρίσκεται στο κέντρο της Ευρωπαϊκής αρχιτεκτονικής και θα εποπτεύει όλες τις επιμέρους συνεργασίες. Η αντίληψη για την Ευρώπη των ομοκεντρων κύκλων πιστώνεται στον πρώην Πρόεδρο της Επιτροπής Ντελόρ και αποτέλεσε τη βάση των μεταγενέστερων διατάξεων των συνθηκών για την ενισχυμένη συνεργασία (αναφέρομαι στην Συνθήκη της Νίκαιας). Η άποψη αυτή διασφαλίζει την ενότητα του θεσμικού πλαισίου αλλά επιτρέπει τον πολλαπλασιασμό των διαφοροποιήσεων στον χώρο εφαρμογής των συνθηκών και μπορεί να οδηγήσει στον κατακερματισμό των πολιτικών της Ένωσης.

Από την άλλη πλευρά όμως είναι προφανές πως η θέσπιση ανυπέρβλητων εμποδίων στις ενισχυμένες συνεργασίες εντός του πλαισίου της Ένωσης μπορεί να οδηγήσει τα ενδιαφερόμενα κράτη να καταφύγουν σε συνεργασίες εκτός αυτού του πλαισίου.⁽⁸⁾

Εμβαθύνοντας, θα μπορούσαμε να προσθέσουμε ότι με τις επερχόμενες διευρύνσεις, η ανάγκη προσφυγής στις ενισχυμένες συνεργασίες ενδέχεται να καταστεί απαραίτητη έτσι ώστε να μην είναι όλοι υποχρεωμένοι να προχωρούν με το ρυθμό των βραδύτερων.

Ενδεικτικά συνοψίζοντας θα λέγαμε ότι στα υπέρ της ευε-

λιξίας είναι ότι οι αποφάσεις μπορούν να λαμβάνονται με ευχέρεια σε μια διευρυμένη Ευρώπη δεδομένου ότι πολλά κράτη θα μπορούν να προχωρούν χωρίς να εμποδίζονται από κάποια άλλα. Με τον τρόπο αυτό επιτρέπεται η διατήρηση της δυναμικής της Ευρωπαϊκής οικοδόμησης, ενώ τα κράτη αποτρέπονται να αναπτύξουν συνεργασίες εκτός πλαισίου της Συνθήκης. Όμως η ενισχυμένη συνεργασία πρέπει να εφαρμοσθεί υπό την προϋπόθεση ότι η δεύτερη ομάδα κρατών συμφωνεί να ενωθεί το συντομότερο με την πρώτη ομάδα. Πρέπει δηλαδή να είναι μια **βραχυπρόθεσμη εναλλακτική λύση** προκειμένου σε πρώτη φάση η διεύρυνση της Ένωσης να μην καθυστερεί το σύνολο των κρατών εκείνων που θέλουν να προχωρήσουν με πιο γρήγορους ρυθμούς (φόβος μπλοκαρίσματος μετά τη διεύρυνση που θα έχει ως αποτέλεσμα μια μη ανταγωνιστική Ευρώπη έναντι των ΗΠΑ).⁽⁹⁾ Αυτή η ενισχυμένη συνεργασία πρέπει να αποσκοπεί σε μια μεγαλύτερη **πολιτική ολοκλήρωση** υπό την προοπτική μιας **ομοσπονδιακής Ευρώπης**.

Στον αντίποδα θα μπορούσαμε να πούμε ότι η ευελιξία και οι μορφές ενισχυμένης συνεργασίας εκλαμβάνονται ως ένα μέσο αποκλεισμού ή ως μια μέθοδος αντίθετη με τις ιδρυτικές αρχές της κοινότητας που αποδυναμώνει την αλληλεγγύη μεταξύ των κρατών μελών και διαβρώνει τη θεσμική ενότητα της Ένωσης. Υπάρχει ο φόβος ότι η Ευρώπη θα τεθεί υπό την προεδρία διευθυντηρίου κρατών. Οι πολίτες της κρατών του Νότου εκφράζουν ειδικότερα τον φόβο ότι θα αμβλυνθούν οι διαφορές μεταξύ των προηγμένων και λιγότερο ανεπτυγμένων κρατών της Ευρώπης. Προβάλλεται έτσι ένας ριζοσπαστικός ισχυρισμός κατά της Ευρώπης *a la carte*, θεωρώντας ότι τα κράτη-μέλη που αντιτίθενται στις σημαντικές πτυχές της κοινοτικής πολιτικής πρέπει να αποχωρήσουν ολοκληρωτικά από την Ε.Ε.

Η άποψη μας είναι σύμφωνη με αυτήν των Nelen, Alexander και Stubb οι οποίοι υποστηρίζουν ότι για να μπορέσει ή Ένωση να διατηρήσει την ικανότητα της για δράση, οι προσεγγίσεις της μεταβλητής γεωμετρίας και των πολλών ταχυτήτων, έπρεπε να ενταχθούν στο **θεσμικό πλαίσιο της Ε.Ε** και να υιοθετηθούν από κάποιες συνθήκες, παρά τις όποιες νομικές και πρακτικές δυσκολίες, διαφορετικά είναι βέβαιο ότι η ΕΕ θα οδηγηθεί σε μια Ευρώπη *a la carte* εξαιτίας των πολλών προκλήσεων που έχει να αντιμετωπίσει. Ακόμα και ένα δημιουργηθεί ο περίφημος σκληρός πυρήνας, σκοπός αυτού πρέπει να είναι να δώσει στην Ένωση τη δυνατότητα να αναπτύξει ένα δυνατό κέντρο που να αντιμετωπίσει τις φυγόκεντρες δυνάμεις της διευρύνσεως.⁽¹⁰⁾ Οι χώρες πρέπει να πείσουν όλα τα κράτη-μέλη για την πρόθεσή τους, να τους συμπεριλάβουν, μόλις ξεπεράσουν τα τυχόν προβλήματα τους. Ο σχηματισμός του πυρήνα δεν είναι αυτοσκοπός αλλά ένα μέσο αντιμετώπισης των δυο αντιφατικών στόχων της εμβάθυνσης και της διεύρυνσης.

Προσωπική μας εκτίμηση είναι ότι εάν οι ενισχυμένες συνεργασίες καθιερωθούν δεν έχει κυρίαρχη σημασία. Αυτό που θα καθορίσει την μορφή της ΕΕ είναι η θέληση των Ευρωπαίων ηγετών αλλά και των λαών.

Οι ενισχυμένες συνεργασίες προάγουν την μετεξέλιξη της Ένωσης στην βάση που εν όψη της διεύρυνσης και των μεγάλων διαφορών σε επίπεδο οικονομικής ανάπτυξης, η δυνατότητα δημιουργίας μιας τέτοιας συνεργασίας μεταξύ *minimum* οκτώ κρατών (πιθανότερο είναι να δούμε ενισχυμένες συνεργασίες μεταξύ 12 κρατών του ευρώ), υποχρεώνει τις άλλες χώρες να κάνουν μεγαλύτερες προσπάθειες και ίσως άλματα προκειμένου να μπο-

ρέσουν να συμμετάσχουν στην ενισχυμένη συνεργασία.⁽¹¹⁾

Ένα πιθανό σενάριο θα μπορούσε να είναι να έχουμε μια διευρυμένη ένωση η οποία θα δομείται από ομόκεντρους κύκλους, όπου στο εσωτερικό θα υπάρχει ο ποιο σκληρός πυρήνας κρατών. Ο πυρήνας αυτών των κρατών θα είναι ιδιαίτερα δυνατός και ομοσπονδιακά δομημένος με μια εσωτερική κλειστή αγορά, ένα κοινό νόμισμα. Θα είναι μια πολιτική ένωση με μια κυβέρνηση για την οικονομική πολιτική.⁽¹²⁾ Κατ' αυτόν τον τρόπο σταδιακά θα μπορέσουμε να οδηγηθούμε σε μία ομοσπονδιακή λύση που θα σχηματοποιήσει ένα νέο κράτος, το **ευρωπαϊκό ομοσπονδιακό κράτος**, προσδίδοντας έτσι στην έως σήμερα Ε.Ε κύρος και δυναμική καθιστώντας αξιότιμο παίχτη και δυνατή να αναλάβει ένα κυρίαρχο και εξισορροπητικό ρόλο στο παγκόσμιο περιβάλλον.

Όμως η μέχρι τώρα ανάλυση μας θα είναι ανολοκλήρωτη εάν δεν αναφερθούμε στον ρόλο του πολίτη καθώς και στην έννοια του ευρωπαϊκού δημόσιου χώρου, που πρέπει να αναπτυχθεί. Καθώς όπως τονίστηκε και ανωτέρω οι συνθήκες των ενισχυμένων συνεργασιών –εάν αποδεχούμε τελικά τέτοιες πρακτικές– μπορούν να βοηθήσουν στην δημιουργία του ευρωπαϊκού δημόσιου χώρου (καθώς ο χρόνος θα είναι επαρκής για την δημιουργία του) που θα οδηγήσει με την σειρά του τον ευρωπαίο πολίτη να συνειδητοποιήσει την κοινή πολιτική του ταυτότητα.

Χρησιμοποιώντας τον ορισμό του Habermas θα λέγαμε ότι δημόσια σφαίρα (δηλαδή ο δημόσιος χώρος) εκλαμβάνεται ως εκείνο το πεδίο της κοινωνικής ζωής όπου λαμβάνει χώρα ένας εκλογικευμένος διάλογος για θέματα κοινού ενδιαφέροντος με στόχο το σχηματισμό της κοινής γνώμης. Οι συμμετέχοντες έχουν το δικαίωμα της ελεύθερης πρόσβασης και της ελεύθερης έκφρασης επί ίσους όρους. Έτσι λοιπόν η δημόσια σφαίρα νοείται ως πεδίο έκφρασης των πολιτών ως ίσων. Ο **διάλογος** όλων με όλους βάσει ορθολογικών επιχειρημάτων είναι **κυρίαρχος** και ο στόχος είναι η συναίνεση. Για αυτόν το λόγο οι πολίτες της ευρωπαϊκής ένωσης δυσκολεύονται να υιοθετήσουν ή να ακολουθήσουν τις πρακτικές της, καθώς δεν έχουν προετοιμαστεί γι' αυτό αλλά και γιατί απουσία ενός ευρωπαϊκού δημόσιου χώρου οι αποφάσεις δεν έχουν ουσιαστική εισροή στις ευρωπαϊκές κοινωνίες και άρα δεν αποτελούν πηγή νομιμοποίησης από τις τελευταίες. Όπως συνέβη πρόσφατα με το τελικό κείμενο της Συνθήκης το οποίο ήταν θα λέγαμε προϊόν της διάδρασης μεταξύ των εθνικών ηγετικών ομάδων με ελάχιστο χώρο για δημοκρατική συμμετοχή.⁽¹³⁾

Τόσο το Άμστερνταμ όσο και η Νίκαια στερούνται καινοτόμου σκέψης για τις δυνατότητες οικοδόμησης ενός ευρωπαϊκού δημόσιου χώρου. Αντιθέτως, επικεντρώθηκαν σε διανεμητικούς συμβιβασμούς για να ενσωματώσουν τις στάσεις και τις απαιτήσεις ιδιοτελών παραγόντων στις εν λόγω συμφωνίες.⁽¹⁴⁾ Με άλλα λόγια οι συνθήκες εξασφάλισαν πίστη στην εξειδίκευση και αποτελεσματικότητα στην λήψη των αποφάσεων και όχι εξασφάλιση της απαραίτητης νομιμοποίησης μέσω μιας δημοκρατικής συμμετοχής των πολιτών. Από τα ανωτέρω συνάγεται ότι για την απόφαση σχετικά με το τι Ευρώπη θέλουμε πρέπει να είναι πρωτίτως προϊόν της δημοκρατικής μετεξέλιξης της ένωσης σε πολιτεία.

Για να συμβεί όμως αυτό πρέπει να δημιουργήσουμε έναν ευρωπαϊκό πολιτικό δήμο, τα μέλη του οποίου θα είναι ικανά να μεταβιβάσουν τα δημοκρατικά τους αιτήματα προς και μέσω, των κεντρικών πολιτικών θεσμών της Ένωσης δημιουργώντας έτσι ένα αίσθημα κοινότητας μεταξύ των ευρωπαίων πολιτών. Η δημιουργία του **ευρωπαϊκού δήμου** θα ενισχύσει την ευρωπαϊκή νομιμοποίηση και θα ενδυναμώσει την συνείδηση ότι οι ευρωπαίοι



πολίτες έχουν κοινή πολιτική ταυτότητα εφόσον οι αποφάσεις θα είναι αποτέλεσμα πραγματικής συμμετοχής των πολιτών και όχι αποφάσεις των ηγετών και των κυβερνήσεων τους. Όμως για να υπάρξει ένας ευρωπαϊκός δήμος τα μέλη του πρέπει να αναγνωρίσουν την συλλογική τους ύπαρξη ως τέτοια. Επί της ουσίας δεν πρόκειται για μια θεσμική μεταβολή αλλά, για αλλαγή του τρόπου με τον οποίο οι ευρωπαίοι πολίτες αντιλαμβάνονται τον εαυτό τους σε σχέση τόσο με τις δομές των εθνικών τους πολιτικών συστημάτων όσο και με τη διαμόρφωση της νέας ευρωπαϊκής πολιτείας.

Καθώς η ένωση αποτελείται από επιμέρους ταυτότητες που την αποτελούν, η διαμόρφωση αυτής της ευρωπαϊκής δημόσιας σφαίρας δεν σημαίνει και αφομοίωση των εθνικών ταυτοτήτων που την αποτελούν, εν αντίθεση συνιστούν τον εμπλουτισμό αυτών και δημιουργία μιας κοινής ευρωπαϊκής πλέον ταυτότητας και πολιτισμού. Βασική προϋπόθεση για την δημοκρατική ποιότητα του δημόσιου χώρου είναι η θεσμοθέτηση της αρμοδιότητας των πολιτών, δηλαδή η δημιουργία ενός θεσμικά κατοχυρωμένου πλαισίου που θα προσφέρει στους πολίτες ίσες δυνατότητες για ουσιαστική συμμετοχή και επιρροή στην πολιτική διαδικασία δημιουργώντας έτσι ένα νέο **δημοκρατικό** αυτή την φορά **συμβόλαιο** μεταξύ της Ένωσης και των πολιτών της. Τοποθετώντας τους τελευταίους από παρατηρητές σε ουσιαστικούς δρώντες στις λειτουργίες της ευρωπαϊκής διακυβέρνησης. Για να προκύψει μια κοινή ευρωπαϊκή πολιτική ταυτότητα κρίνονται απαραίτητα τα πιο κάτω στοιχεία:

- Η αποσύνδεση της ευρωπαϊκής ιδιότητας του πολίτη από το εθνικό προαπαιτούμενο και η τοποθέτηση της σε μια ανεξάρτητη σφαίρα δικαιωμάτων.
- Η επέκταση του δικαιώματος του εκλέγειν και του εκλέγεσθαι στις εθνικές εκλογές για του πολίτες της ένωσης που κατοικούν σε κράτη-μέλη διαφορετικό από το δικό τους .
- Η θεσμοθέτηση του δικαιώματος των πολιτών να ενημερώνονται σχετικά με όλα τα ζητήματα που αφορούν τις αποφάσεις και τις πολιτικές της ένωσης.
- Δημιουργία δικαιοδοτικών μηχανισμών ενάντια σε κάθε παραβίαση βασικών ελευθέρων, ατομικών ή συλλογικών.
- Κατοχύρωση του δικαιώματος των πολιτών να κατέχουν δημόσια αξιώματα στην επικράτεια της Ένωσης.
- Εμπλουτισμός των κοινωνικών και οικονομικών δικαιωμάτων των πολιτών
- Αναγνώριση της αρχής της προσθετικότητας στη βάση της οποίας τα δικαιώματα που προκύπτουν από την Ευρωπαϊκή ιδιότητα του πολίτη καθιερώνονται επιπλέον των εθνικών δικαιωμάτων.⁽¹⁵⁾

Σε αυτό νέο τοπίο που πάει να σχηματιστεί πολύ σημαντικό ρόλο φαίνεται να διαδραματίζει και ο λεγόμενος τρίτος τομέας που τα τελευταία χρόνια λόγω της έντασης και της δυναμικής του έχει αναδειχτεί σε έναν σοβαρό συνομιλητή με την δημόσια εξουσία στο πλαίσιο του ευρύτερου κοινωνικού διαλόγου. Ο λεγόμενος τρίτος τομέας που στην πιο συνηθέστερη μορφή του αποκαλείται **κοινωνία των πολιτών** περιλαμβάνει εθελοντικές οργανώσεις και ΜΚΟ καθώς και κοινωνικά κινήματα . Έτσι οι συλλογικότητες του τρίτου τομέα θα είναι τα υποκείμενα τα οποία θα εκφράζουν τον μετασχηματισμό της πολιτικής και κοινωνικής συμμετοχής στην νέα εποχή. Καθώς ο στόχος τους δεν είναι η **κατάκτηση της εξουσίας** αλλά η αλλαγή της **δημόσιας πολιτικής**. Καθώς λειτουργούν ως ομάδες



συμφερόντων μπορούν να συμβάλλουν λόγω της ευελιξίας τους και κυρίως μέσω των μονοθεματικών ζητημάτων που ασχολούνται στην διεύρυνση της πολιτικής συμμετοχής των πολιτών αλλά και επίλυσης του κοινωνικού αποκλεισμού.

Κατά συνέπεια, η κοινωνία των πολιτών μπορεί να συμβάλλει με την σειρά της στην διαμόρφωση μιας ευρωπαϊκής δημοσίας σφαίρας καθώς ολοένα και περισσότεροι πολίτες κουρασμένοι από τα παραδοσιακά όργανα εκπροσώπησης τους, αναζητούν νέες μορφές εκπροσώπησης και οργανωμένης συμμετοχής πλην των κομμάτων. Δηλαδή, η κοινωνία των πολιτών προσφέρει κίνητρα για την ευρύτερη συμμετοχή των πολιτών στα κοινά. Η άποψή μας ότι ο τρίτος τομέας μπορεί να συνδράμει στην βελτίωση του δημοκρατικού βίου της Ένωσης ενισχύεται από τις νέες διατάξεις που επιβλήθηκαν στα ευρωπαϊκά θεσμικά όργανα όσο αφορά τις διαβουλεύσεις με την κοινωνία των πολιτών, τη διαφάνεια και το άνοιγμα της διαδικασίας λήψης αποφάσεων ή της πρόσβασης στα έγγραφα. Τέλος θεσπίζεται δικαίωμα λαϊκής πρωτοβουλίας κατόπιν πρωτοβουλίας τουλάχιστον 1,000,000 Ευρωπαίων από σημαντικό αριθμό κρατών καλώντας την επιτροπή με αυτό τον τρόπο να καταθέσει σχετική πρόταση. Δίνοντας με αυτόν τον τρόπο βήμα πρώτα στους πολίτες να χαράσσουν πολιτικές ή να λαμβάνουν μέρος στην λήψη των αποφάσεων και κατ' επέκταση να συμβάλλουν αποτελεσματικά στην μείωση του δημοκρατικού ελλείμματος της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Πόση Ευρώπη θέλουμε:

Στη βιβλιογραφία, το γεωγραφικό στοιχείο ή αλλιώς η **επικράτεια** (χώρα) είναι η γεωγραφική έκταση μέσα στα όρια της οποίας το κράτος ασκεί την εξουσία του. Με άλλα λόγια, επικράτεια είναι ο τόπος όπου ισχύει η έννομη τάξη ενός κράτους. Από τον παραπάνω ορισμό συνάγεται το πόσο θεμελιώδες είναι για ένα κράτος ο σαφής προσδιορισμός της επικράτειας, του με άλλα λόγια που αρχίζουν και που τελειώνουν τα σύνορα του.

Για το λόγο αυτό η αναγκαιότητα για τον σαφή καθορισμό των γεωγραφικών όρων της Ευρωπαϊκής ένωσης είναι ιδιαίτερα έντονη και βαθύτατα ουσιαστική αυτές τις μέρες, καθώς δεν είναι καθόλου λογικό, να μιλάμε για το μέλλον της και να προτείνουμε λύσεις για την περαιτέρω πορεία της χωρίς να έχουμε καθορίσει εκ των προτέρων την γεωγραφική διάσταση.

Ο γεωγραφικός προσδιορισμός της Ευρώπης αποτελεί τη βασική προϋπόθεση για τον επακριβή ορισμό της. Η γεωγραφική διάσταση δεν αποτελεί έναν από τους όρους αλλά το **βασικό όρο** που θα προσδιορίσει τα έσχατα όρια της ευρωπαϊκής ηπείρου πέρα των οποίων δεν νοείται Ευρώπη. Έτσι λοιπόν η συζήτηση για τα σύνορα της Ευρώπης προϋποθέτει τον επακριβή προσδιορισμό του συζητητέου ερωτήματος, δεδομένου ότι ο όρος **σύνορα** μπορεί να συζητηθεί από διαφορετικές οπτικές γωνίες. Το ζήτημα λοιπόν των συνόρων τίθεται καταρχήν ως προς τα κατά τόπον όρια εφαρμογής του Κοινοτικού Δικαίου, τίθεται με σημείο αναφοράς όχι την Ευρώπη ως **Ήπειρο** αλλά την ίδια την **Ευρωπαϊκή Ένωση**.

Ο σαφής προσδιορισμός των εξωτερικών συνόρων, με τη την ιδιαίτερη φόρτιση που ο όρος εμπεριέχει στα πλαίσια του διεθνούς δικαίου και των διεθνών σχέσεων ως το ακραίο όριο άσκησης της εξωτερικής και εσωτερικής κυριαρχίας, δεν ήταν αναγκαίος στο πλαίσιο μιας κοινότητας με την πρωταρχία της οικονομίας και της οικονομικής κατά βάση συνε-



γαυίας των συμμετεχόντων. Τα εξωτερικά σύνορα και η ανάγκη επακριβούς προσδιορισμού θα έρχονται στο προσκήνιο, όσο προχωράει η εμβάθυνση της ενοποιητικής διαδικασίας και η βαθμιαία ανάληψη πρωτοβουλιών εκ μέρους των κοινοτήτων και της ένωσης σε τομείς που σχετίζονται με την λειτουργία των συνόρων. Από νομικής άποψης στη Συνθήκη για την Ευρωπαϊκή Ένωση και συγκεκριμένα στο άρθρο 49 θέτει αμέσως το ερώτημα των συνόρων της Ευρωπαϊκής Ένωσης αλλά και της ίδιας της Ευρώπης ως ηπείρου.⁽¹⁶⁾

Από τα παραπάνω συνάγεται ότι για να απαντήσει κανείς στο ποια είναι τα ακριβή γεωγραφικά όρια της Ευρώπης είναι το ίδιο δύσκολο, όσο δύσκολο είναι να απαντηθεί το που τελειώνει η Ασία και που αρχίζει η Ευρώπη. Μια από τις απόψεις που κυριαρχούν για να δοθεί μια απάντηση ως προς την χάραξη των συνόρων είναι να λάβουμε υπόψη μας κάποια κριτήρια: όπως το γεωγραφικό, το πολιτιστικό, το θρησκευτικό, το ιστορικό, το πολιτικό, το κριτήριο του μεγέθους, το κριτήριο της ευρωπαϊκής αυτοσυνειδησίας. Όμως πέρα από κριτήρια ή άλλες υποθέσεις για το τι συνθέτουν τον ευρωπαϊκό χώρο ένα είναι σίγουρο, ότι τα σύνορα της Ευρώπης δεν μπορεί να είναι **ανοιχτά**.⁽¹⁷⁾ Αν μείνουν ανοιχτά θα είναι εκτεθειμένα σε πολιτικές σκοπιμότητες, σε πολιτικούς εκβιασμούς και τελικά στην αυθαιρεσία. Αν μείνει απροσδιόριστο το γεωγραφικό εύρος της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης, έμμεσα θα αναιρείται η ίδια η **ενοποιητική προσπάθεια** και θα οδηγηθούμε σε μια χαλαρή –στα πρότυπα μιας παγκόσμιας μορφής συνεργασίας– και σίγουρα όχι σε μια διαρκώς στενότερης ένωσης των ευρωπαϊκών λαών όπως πανηγυρικά διακηρύσσει το προοίμιο της συνθήκης για την ευρωπαϊκή κοινότητα. Δεν είναι ίσως άσχετη με το συζητούμενο θέμα η θέση όλων εκείνων που αντιτάσσονται στην εμβάθυνση (όταν μιλάμε για εμβάθυνση εννοούμε την συνεκτίμηση όλων εκείνων των παραγόντων που συνθέτουν το ευρωπαϊκό κεκτημένο και όραμα) της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης. Έτσι όμως αντί για βήματα προς το μέλλον μάλλον συντηρούμε το παρελθόν διαιωνίζοντας τα μελανά σημεία που το συνόδευαν.

Ο S.hundigton προέτρεπε τις ΗΠΑ να αντιμετωπίσουν την απειλή της Ε.Ε μέσω της διεύρυνσης της.⁽¹⁸⁾ Θα μπορούσαμε λοιπόν να εναρμονιστούμε με εκείνους που θεωρούν ότι μετά και την **τελευταία** διεύρυνση και ένταξη της Ρουμανίας και της Βουλγαρίας θα πρέπει να σταματήσουμε.

Έτσι μια πολύ ρεαλιστική και εφικτή θέση είναι ότι η ευρωπαϊκή ένωση θα μπορεί να δημιουργεί με τις χώρες που βρίσκονται έκτος της περιφέρειας της, **συνεργασίες** που ορίζονται από το καθεστώς των ειδικών σχέσεων. Κατά συνέπεια στην νέα συνταγματική συνθήκη θα πρέπει να υπάρχει κεφάλαιο που θα έχει ως αντικείμενο την **ρύθμιση των σχέσεων** της Ε.Ε με κράτη που θα βρίσκονται εκτός της επικράτειας της. Στο κεφάλαιο αυτό θα πρέπει να προβλέπει θεσμούς στενότερης συνεργασίας με τα εν λόγω κράτη που κατά την έκφραση του προέδρου της επιτροπής θα μπορούσαν να αποτελέσουν έναν προθάλαμο ο οποίος δεν οδηγεί στην ένταξη.⁽¹⁹⁾

Ο σαφής προσδιορισμός των γεωγραφικών ορίων όπως καταδεικνύεται και από την ανωτέρω ανάλυση είναι πρωτίστως πολιτική αναγκαιότητα, γιατί η διαμόρφωση των ορίων του ευρωπαϊκού χώρου οδηγεί τελικά και σε μία πιο ολοκληρωμένη εικόνα σχετικά με το πόσο **βάθος** θα έχει η ευρωπαϊκή ολοκλήρωση. Εάν λοιπόν καταλήξουμε στην λογική της συνομοσπονδίας τότε είναι προφανές ότι ερωτήματα όπως αυτό που προσπαθήσαμε να προσεγγίσουμε δεν θα πρέπει να μας απασχολούν και έτσι μια ευρύτατη γεωγραφική διεύρυνση και άλλων χώρων πλην της γεωγραφικής Ηπείρου θα εκληφθεί ως μια φυσική



απόρροια. Εν αντίθεση εάν στραφούμε προς την λύση της **ομοσπονδίας** τότε ο προσδιορισμός των συνόρων όπως έχει τονιστεί επανειλημμένως σε αυτήν την ενότητα είναι **σκόπιμος και επιτακτικός**.



Η πορεία της Ελλάδας στην Ευρωπαϊκή Ένωση:

Σε αυτήν την ενότητα και πριν γραφτεί ο επίλογος αυτής της προσπάθειας θα παρουσιάσουμε τη συμμετοχή της χώρας μας ως κράτους-μέλους, τις δράσεις που έχει αναλάβει στο πλαίσιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης και τα σημαντικότερα επιτεύγματα που ξεκίνησαν από την Ελληνική πρωτοβουλία.

Ο ευρωπαϊκός προσανατολισμός της Ελλάδας προϋπήρχε της διασύνδεσης της πορείας της χώρας με προσπάθειες ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης εντός της Ένωσης. Έλαβε ωστόσο, συγκεκριμένη διάσταση με την υποβολή της αίτησης για σύνδεση με τη νεοπαγή Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα τον Ιούνιο του 1959, αίτηση που οδήγησε στην υπογραφή της Συμφωνίας Σύνδεσης Ελλάδας- ΕΟΚ, τον Ιούνιο του 1961. Η συμφωνία αυτή που ουσιαστικά αποτελούσε το πρώτο βήμα στην πορεία της Ελλάδας για την Ένταξη της στην Ευρωπαϊκή κοινότητα, «πάγωσε» με την εγκαθίδρυση της στρατιωτικής δικτατορίας στην Ελλάδα (Απρίλιος 1967) και ενεργοποιήθηκε μετά την αποκατάσταση της Δημοκρατίας (Ιούλιος 1974). Ο στόχος της Ελληνικής κυβέρνησης ήταν η επιδίωξη της ενσωμάτωσης της χώρας στην Ευρωπαϊκή κοινότητα ως πλήρες μέλος.

Οι λόγοι για τους οποίους η Ελλάδα επέλεξε την πλήρη ένταξη στην Κοινότητα μπορούν να συνοψισθούν στους εξής:

- Θεώρησε την κοινότητα ως το θεσμικό πλαίσιο μέσα στο οποίο θα μπορούσε να σταθεροποιήσει το δημοκρατικό πολιτικό της σύστημα και θεσμούς.
- Επεδίωκε την ενίσχυση της ανεξαρτησίας και της θέσης της στο περιφερειακό και διεθνές σύστημα καθώς και της διαπραγματευτικής της δύναμης, ιδιαίτερα σε σχέση με την Τουρκία ή οποία εμφανιζόταν ως η μείζων απειλή για την Ελλάδα μετά την εισβολή και κατάληψη μέρους της Κύπρου. Στο πλαίσιο αυτό, η Ελλάδα επεδίωκε επίσης τη χαλάρωση της έντονης εξάρτησης που είχε αναπτύξει μεταπολεμικά από τις Ηνωμένες πολιτείες.
- Θεώρησε την ένταξη στην κοινότητα ως ισχυρό παράγοντα που θα συνέβαλε στην ανάπτυξη και εκσυγχρονισμό της Ελληνικής οικονομίας και κοινωνίας.
- Επιθυμούσε ως ευρωπαϊκή χώρα, να είναι παρούσα και να επηρεάσει τις διεργασίες για την ευρωπαϊκή ενοποίηση και το πρότυπο της Ευρώπης, στο οποίο η διαδικασία αυτή θα μπορούσε να οδηγήσει.

Η συμμετοχή της Ελλάδας στην Ευρωπαϊκή Κοινότητα/ Ένωση στην περίοδο 1981-2002 μπορεί να διακριθεί σε τρεις βασικές χρονικές υπο-περιόδους :την πρώτη μεταξύ 1981-1985,τη δεύτερη μεταξύ 1985-1995 και την τρίτη από το 1996 μέχρι σήμερα.

Η πολιτική που προβάλλει η Ελλάδα στην Ε.Ε χαρακτηρίζεται βαθμιαία από εντονότερες



φιλοενοποιητικές θέσεις. Ιδιαίτερα από το 1988 και μετά, αρχίζει να υποστηρίζει το ομοσπονδικό πρότυπο ενοποίησης καθώς και την ανάπτυξη κοινής εξωτερικής πολιτικής και πολιτικής ασφάλειας από την Ένωση. Από την άλλη πλευρά όμως υπάρχουν ακόμη αντιφάσεις, τόσο στον οικονομικό τομέα, με την απόκλιση της χώρας από το μέσο κοινοτικό επίπεδο ανάπτυξης.

Όμως η χώρα μας μπορεί να είναι υπερήφανη για δύο ακόμα λόγους. Γιατί το 1994 μετά από επίμονες προσπάθειες του τότε αναπληρωτή Υπουργού εξωτερικών της Ελλάδας όταν είχε δημιουργεί ζήτημα σχετικά με την διεύρυνση προς τις χώρες της πρώην ΕΖΕΣ (υπενθυμίζουμε την πίεση που άσκησε τότε το Ηνωμένο Βασίλειο που απειλούσε ότι θα αντιτασσόταν στην διεύρυνση) κατέληξε στο Συμβιβασμό των Ιωαννίνων στις 25 Μαρτίου 1994, ο οποίος καταχωρήθηκε στα πρακτικά των διαπραγματεύσεων ένταξης των πρώην χώρων της ΕΖΕΣ και, παράλληλα, κατά περίεργο τρόπο έλαβε τη μορφή απόφασης του Συμβουλίου με ημερομηνία 29 Μαρτίου 1994. Με το Συμβιβασμό των Ιωαννίνων ορίζεται ότι όταν τα μέλη του συμβουλίου που αντιπροσωπεύουν συνολικά 23 έως 25 ψήφους δηλώσουν την πρόθεσή τους να αντιταχθούν στη λήψη των αποφάσεων με ειδική πλειοψηφία η προεδρία θα κάνει ότι μπορεί ώστε μέσα σε εύλογο χρονικό διάστημα και χωρίς να θίγονται οι υποχρεωτικές προθεσμίες που ορίζουν οι διατάξεις των συνθηκών και του παραγώγου να επιτυγχάνεται ικανοποιητική λύση που να μπορεί να εγκριθεί με 65 τουλάχιστον ψήφους.

Ενώ μέχρι τότε πάγια πρακτική της προεδρίας είναι η αναζήτηση συναίνεσης και μόνο όταν αυτή αποδεικνύεται αδύνατη να διεξάγεται ψηφοφορία. Έτσι συνήθως η απειλή διεξαγωγής ψηφοφορίας οδηγεί συχνά σε συγκλίσεις με αποτέλεσμα την τελική αποφυγή της.⁽²⁰⁾

Συνάγεται ότι το μέχρι τότε τα αποτελέσματα αποφάσεων που προερχόταν από συναίνεση ήταν μάλλον προϊόν συμμαχιών και σύγκλιση συμφερόντων.

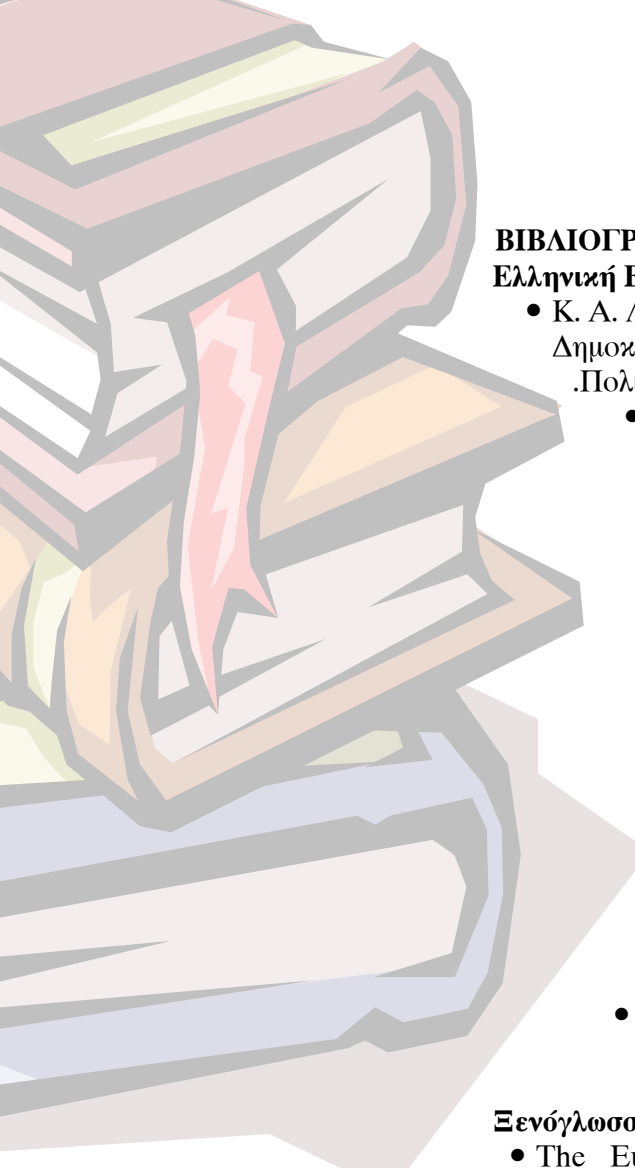
Επίσης, η ανάληψη της Προεδρίας της ΕΕ το 2003 από την Ελλάδα ολοκληρώθηκε κατά γενική ομολογία με επιτυχία, ενώ κατά τη διάρκεια της συντελέστηκε η μεγαλύτερη διεύρυνση στη μέχρι τώρα ιστορία της Ενωμένης Ευρώπης (10 νέα κράτη-μέλη) εκ των οποίων ήταν και η Κύπρος. Πετυχαίνοντας με αυτό τον τρόπο να αναδείξει τον εαυτό της ως τη σταθερότερη και πλέον ευημερούσα χώρα της περιοχής και γέφυρα μεταξύ της ΕΕ των Βαλκανίων και του Αραβοτουρκικού κόσμου.

Αντί επιλόγου

Η ενωμένη Ευρώπη επέδειξε ως σήμερα μια αξιόλογη πορεία και επιτεύγματα. Αυτήν τη στιγμή όμως βρίσκεται σε μια αρκετά κρίσιμη καμπή για την ίδια γι' αυτό οι ηγέτες της **πρέπει και οφείλουν** στο πλαίσιο του διαλόγου που έχει ξεκινήσει, να αναλάβουν ώριμες πρωτοβουλίες και όχι λύσεις, που θα έχουν σκοπό την εκτόνωση της κρίσης. Οι πρωτοβουλίες που θα αναληφθούν θα πρέπει να διαγράφουν και να εξασφαλίζουν την μελλοντική της πορεία στρατηγικά ως ένας παγκόσμιος παίκτης που θα ηγείται των εξελίξεων και θα αποτελεί έναν πόλο ειρήνης και ανάπτυξης.

Διαφορετικά φοβούμαι ότι και πάλι θα οδηγηθούμε σε δράσεις βραχύβιας λογικής με τα γνωστά αποτελέσματα. Καθώς η συζήτηση για το μέλλον της θα εκληφθεί ως μία ακόμη υπόθεση εργασίας, χωρίς να προσθέτει κάτι καινούργιο και ο διάλογος αυτός θα καταλήξει σε ένα φρικτό και άνευ ουσίας μονόλογο. Με μετάθεση της λύσης σε μια καινούργια **τελικά** περίοδο προβληματισμού.





ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ

Ελληνική Βιβλιογραφία:

- Κ. Α. Λάβδας και Δ. Ν. Χρυσόχου. Το μέλλον της Ευρωπαϊκής Δημοκρατίας (Ευρωπαϊκή πολιτική και πρότυπα Δημοκρατίας) .Πολιτική Επιστήμη /Τεύχος 1(2005)
 - Κωνσταντίνος Στεφάνου. Στόχοι και μέθοδοι της Ευρωπαϊκής Ολοκλήρωσης, Θεσμική συγκρότηση οργάνων λήψης αποφάσεων,Ευρωπαϊκή Ολοκλήρωση τ.Α(2002) Εκδόσεις Αντ. Σάκκουλα.
 - Π. Κ Ιωακειμίδης, Το Μέλλον της Ευρώπης , Η προοπτική της Ευρωπαϊκής Ομοσπονδίας και η Ελλάδα. Εκδόσεις Ι.Σιδέρη
 - Παναγιώτης Λιαργόρας, The enlargement of the European union, Hellenic Foundation for European & Foreign Policy (ELIAMEP) 1999
 - Μιχάλης . Ι. Τσινιτσιζέλης και Δ.Ν .Χρυσόχου. Προσλήψεις και όρια της Συνταγματικής Ευρώπης. Πολιτική Επιστήμη / Τεύχος 2(2005)
 - Δονάτος Ι. Παπαγιάνης , Τα "Σύνορα της Ευρώπης " Η ευρωπαϊκότητα του Υποψήφιου κράτους στην Ε.Ε και Η Μελλοντική Διεύρυνση της ΕΕ. (2003)
 - Ελ. Παπαζώη, Το μέλλον της Ευρώπης στο Διεθνές Σύστημα, στο: Το μέλλον της Ευρώπης και η Ελλάδα , Π. Ιωακειμίδης .Εκδόσεις Αντ. Σάκκουλα, 2001

Ξενόγλωσση Βιβλιογραφία:

- The European Union. Readings on the theory and practice of European integration, edited by B. Nelsen , Alexander, C G Stubb,1998 Lynne Rienner Publishers inc.
- Bellamy, R, and Hollis, M 1998 .Consensus Neutrality and Compromise, critical review of international social and political Philosophy.
- Habermas , J. 1996 .The European Nation State –Its achievement and its limits on the past and Future of sovereignty and citizenship στο G. Balakrishnan και B. Anderson.
- R. Zippelius, Das wesen des rechts, C.H Beck 1978

Παραπομπές:

- (1) Κ.Α.Λάβδας και Δ.Ν Χρυσόχου
- (2) ο όρος αυτός ανήκει στον Κ. Χρυσόχου
- (3), (4), (5) Κωνσταντίνος Στεφάνου
- (6), (7), (8) Κωνσταντίνος Στεφάνου
- (9) <http://europa.eu.int/comm/igc/2000/dialogue/debate/contributios/module/p04>
- (10) B. Nelsen, Alexander
- (11) Π.Κ Ιωακειμίδης
- (12) Παναγιώτης Λιαργόρας
- (13) Μιχαήλ Ι. Τσινιτσιζέλης ,Δημήτρης .Ν. Χρυσόχου
- (14) Bellamy and Hollis
- (15) Κ. Α . Λάβδας και Δ. Ν Χρυσόχου
- (16) Δονάτος . Ι . Παπαγιάνης
- (17) R. Zippelius
- (18) Ελλισάβετ Παπαζώη
- (19) Δονάτος .Ι .Παπαγιάνης
- (16) Κωνσταντίνος Στεφάνου



Η Ενέργεια ΕΠΙΧΟΡΗΓΗΣΗΣ ΣΧΕΔΙΩΝ ΔΡΑΣΗΣ ΑΠΟ ΜΗ ΚΥΒΕΡΝΗΤΙΚΕΣ ΟΡΓΑΝΩΣΕΙΣ
Εντάσσεται στο Ε.Π. (Απασχόληση & Επαγγελματική Κατάρτιση)
του Υπουργείου Απασχόλησης & Κοινωνικής Προστασίας
Η Ενέργεια συγχρηματοδοτείται κατά 75% από το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο